

KIHÍVÁSOK, KÉTELYEK, RUGALMASSÁG

Tóth Attiláné Dr.

Harari az utóbbi évek divatos gondolkodója, több tudományos díjat kapott, a YouTube-on nagy érdeklődés övezi az előadásait, konferenciák kiindulópontja egy-egy megállapítása. A világ minden táján tart előadásokat, megtelt színházakban, nagy közönség előtt előadótermekben, könyveit dedikálja, tudósokkal, politikusokkal találkozik, tehát modern tudós, aki nem zárkózik el a nyilvánosság népszerű és zajos formáitól sem, részt vesz a nagy információáramlásban, a kapcsolati háló kialakításában.

A **21 lecke a 21. századra** című könyv szerzője a világ mozgásában, változásaiban jelenlevő, résztvevő ember tapasztalataiból, megfigyeléseiből, kutató évei során szerzett elméleti tudásából indult ki. Saját ismereteihez kapcsolta munkatársai tudását is, ebből születtek meg a mai világ helyzetéről és a következményekről szóló elgondolások, amelyeket közzétett ebben a könyvében.

A könyv öt részében a következő problémákat tárgyalja: Az első rész a technológiai, a második a politikai kihívásról szól. A harmadik részben a kétségekről és a félelmekről olvashatunk, majd a következőben az igazságot boncolgatja, és az utolsó a rugalmasság szükségességére hívja fel a figyelmet. Minden rész több alfejezetre bomlik, így végül 21 alfejezet jelenti a 21 leckét. A leckék nem elkülönült témák, hanem szemléletmódok, javaslatok arra nézve, hogy egy szoros és súlyos összefüggésekkel terhelt világban hogyan kell élni. Ha értelmes munkát akarunk végezni, amely segít a magunk és a világ problémáiban való eligazodásban, akkor nem részleteiben, hanem az összefüggések mentén kell értelmezni a mai viszonyokat. Minden rész és több alfejezet mondanivalója három probléma köré csoportosítható, ezek a globalizáció, a mesterséges intelligencia szerepe és hatása, valamint a biológia forradalom jelentősége.

Az **első rész**, amely **A technológiai kihívás** címet viseli, a következő alfejezetekből áll: Kiábrándulás, Munka, Szabadság, Egyenlőség. A fejezethez rendelt mottóban ezt írja a szerző: „Az emberiség egyre inkább elveszíti hitét a liberalizmusban, amely az elmúlt évtizedekben uralta a globális politikát, éppen akkor, amikor az információs és a biotechnológia

összeolvadása a legnagyobb kihívás elé állít bennünket, amellyel valaha dolgunk akadt.” (15. o.)

A mesterséges intelligencia (MI) hatásai felmérhetetlenek, különösen, ha a biotechnológiával együtt hatnak, forradalmasítják a világot. Harari szavaival élve ezek az ikerforradalmi tényezők. Az MI és a robotika egész iparágakat töröl majd el, a rutinfeladatokat automatizálják. Nehezebb lesz azonban embereket gépekkel helyettesíteni olyan területeken, amelyekhez kevésbé rutinszerű cselekvésre és számos képesség együttes használatára van szükség, és ahol előre nem látott eseményekkel kell megbirkózni. Komoly akadályt jelent az automatizálás számára – egyelőre így látható – a gondozás mellett a kreativitás. Ugyanakkor a robotok rendelkeznek olyan nem-emberi képességekkel is, amely nem csak az emberi munkások fölé, hanem egészen más nagyságrendbe helyezi a problémát. Két különösen fontos ilyen képesség az összekapcsolhatóság és a frissíthetőség. Ezen a kettőn kívül még a termelés folyamatában és a ráfordítás területén is „megfizethetetlen” előnyöket képviselnek az emberi munkásokkal szemben. Nincsenek érzelmeik, rossz napjaik, nem fáradnak, nincs magánéletük, a nap 24 órájában egyforma szinten képesek dolgozni, nem mennek szabadságra, és nem kell a hétvégékkel számolni, nem kell fizetni utánuk (egyelőre) semmilyen járulékot, nem vitatkoznak, nem lépnek be egyik szakszervezetbe sem, nincsenek érdekeik. Irányításukhoz, kezelésükhöz magas szintű tudásra van szükség. A kérdés, hogy lesz annyi magasan képzett ember a világon, hogy ezt a problémát megoldják, akkor, amikor látható már most, hogy a bankrendszerben olyan változások születtek és születnek, amelyeket egyre kevesebb ember ért teljességében. Milyen munkát végeznek az alulképzettek? Lehet, hogy egyszerre lesz munkanélküliség és munkaerőhiány? – teszi fel a kérdést a szerző.

Milyen kapcsolatunk lesz a gépekkel? Elfogadjuk a döntéseiket, amelyeket megfelelő algoritmusokra építve hoznak? Sok döntésünk érzelmi alapon történik, ezt helyettesítjük majd a tiszta számszerűsített racionalitással? Az erkölcs a társadalom szabályozó rendszere, elveket, alapokat, javaslatokat tartalmaz az egymáshoz, a környezethez való viszonyunkkal kapcsolatban, meghagyva a lehetőséget az egyedi megvalósításnak. A MI a maga racionalitásával helyettesíti, egységesíti, sőt uniformizálja a ma még teljesen egyedivé tehető kapcsolati formákat. Pillanatnyilag az emberek számára fantasztikusan nagy élmény, élvezhető állapot, hogy nyilvánosan élhetnek a világban. Úgy érzik, maguk dönthetik el, hogy mit tudnak róluk mások, hiszen ők adnak információt magukról. Eddig a települése, a családja, a szűk társadalmi környezete ismerte, ha ismerte, a többiek számára nem létezett. Most mindenki ismerheti és ő is ismerhet másokat, a világ minden tájáról és minden társadalmából. Megvan

ennek az árnyoldala is – figyelmeztet Harari – az Egyenlőség alfejezetben, mégpedig az, hogy az átadott információ nem hal el, mert nincs anyagi formája, mindenütt ott van, ott is, ahol nem szeretnénk. Tagja lettünk egy rendszernek, már mindenki tagja és kimaradni sem lehet, mert ezen a rendszeren keresztül szerveződik, mozog a társadalom. A kezdeti élmény nyomasztóvá válhat.

Azért félnek a MI-től az emberek, Harari szerint, mert aki előbbre néz, a jövőbe, az attól tart, hogy az érzelmeink által biztosított egyéni szabadságunk veszélyeztetve van. Ezeket a félelmeket, aggodalmakat a jelenlegi ideológiák nem tudják kivédeni, világos tehát, hogy egy másként működő társadalomhoz új ideák, elméletek, magyarázatok kellenek – ez a lényege a Kiábrándulás alfejezetnek.

A **második rész A politikai kihívás** címet viseli és a következő mottót fogalmazta elé Harari, ami egyúttal átvezet az első fejezetből a másodikba: „Az info- és biotechnológia összeolvadása a szabadság és egyenlőség modern alapértékeit fenyegeti. A technológiai kihívás bármilyen megoldása globális együttműködést igényel. A nacionalizmus, a vallás és a kultúra azonban ellenséges táborokra osztja az emberiséget, és nagyon megnehezíti a globális szintű kooperációt.” (81.o.) Ehhez a részhez öt alfejezet tartozik: Közösség, Civilizáció, Nacionalizmus, Vallás, Bevándorlás. A címekből is látható, hogy súlyos problémákról olvashatunk. Talán az utolsó kérdést nézzük: Európa jövője attól függ, hogy a bevándorlásokkal együtt meg tudja-e őrizni stabilitását, sőt jelentőségét. Veszélyes helyzet, mert a nacionalizmus és a vallások nem tudnak beilleszkedni a globális gondolkodás rendszerébe, nem is ez a feladatuk. A világ eddigi működési rendjében a szétválasztó szerepét töltötték be, és mindig a történelmi mozgáshoz illeszkedtek. A globalizmus olyan szintű jelenléte, ami ma fontos, fel sem merült a régebbi korokban. Voltak kilépések a térségi korlátok közül, de ezek csak az adott társadalmak kiterjesztésére vonatkoztak, és nem egy általános, emberiségbeli szerepre tervezték.

A mai világ gondjai már csak globálisan oldhatók meg, és nemcsak a jelentősnek ítélték, mint a levegő, a föld, a víz és éghajlat, a szennyezés stb. Észre kell vennünk, hogy az igazi globalizáció azt jelenti, hogy akármilyen vallású és akármilyen mélységig sovíniszta valaki, ha a piacról vagy az egészségről van szó, rögtön a globális világ részének tartja magát. Rögtön az egész emberiség által kutatott és használhatóvá tett tudományos eredményeket használja, és a globális piacon kialakult módon kereskedik, háttérbe szorul a sovínizmussá durvult nacionalizmus minden elve. Ebből látható, hogy a világon egy civilizáció van, és egyre inkább ez lesz jellemző. Ez nem zárja ki, hogy minden kultúrát védeni kell. Az identitás megőrzése

érdekében az egyedi, társadalmi kultúráknak nagy jelentősége van. A jövőkutatók egy régi mondásával cseng össze az előző mondat: „Gondolkodj globálisan és cselekedj lokálisan.”...

A globalizációt megértve és elfogadva azért sem mondhatunk le a lokális feladatokról, mert az emberek igénye a közösségi élet, amit a környezetükben érhetnek el. A közösségek összetartó elvei is sokat változtak az utóbbi évtizedekben. A régi csoportokat már ne keressük, újak születtek és születnek folyamatosan, de a lényeg, hogy vannak és lesznek.

A harmadik rész **Kétségbeesés és remény** címmel a következő alfejezeteket tartalmazza: Terrorizmus, Háború, Alázat, Isten, Szekularizmus. Ehhez rendelt mottó a következő: „Bár a kihívások példátlan méretűek, a viták pedig hevesek, a félelmeink kordában tartása és némi alázat segítségével az emberiség felnőhet a feladathoz.” (141. o.) Régi mondás, hogy az ostobaságnak nincsenek korlátai, erre figyelmeztet Harari is ebben a részben. Hiába szeretnénk hinni, hogy a „megbízható” racionalizmus szervezi a világot, ha sok esetben olyan emberek döntenek, akik nem gondolnak arra, hogy nekik is van árnyékuk. Azt gondolják, hogy ők az igazság, a racionális döntés letéteményesei, ebből olyan bajok származhatnak, amelyek ellentmondanak a világ jelenlegi gazdasági működésének. A termelés, a fogyasztás harmóniája arra épül, hogy a világ gazdasági hálójá sehol sem szakad el. Logikusan gondolkozva a világkereskedelemben béke szükséges. Eddig fontos volt a területszerzés, a munkaerő és a fogyasztók létszámának növelése területek elfoglalásával. A munkaerőt és a fogyasztót is, akik ma még nélkülözhetetlenek a termeléshez, már nem területszerzéssel lehet biztosítani, illetve azzal már nem lehet biztosítani. A globálisan kialakult gazdasági hálóban a termelés megtalálja a neki szükséges munkaerőt és fogyasztót, ha béke van. Ellenkező esetben olyan károk keletkeznek, amelyek nem mérhetők össze a régi háborúk eredményességével, illetve eredménytelenségével. A tragédia akkor következne be – mint említette Harari –, ha olyan emberek kezébe kerülne a döntés, akik nem veszik észre saját árnyékukat, korlátaikat, esetleg túllépnék azt, és megzavarnák a világ gazdasági hálójának stabilitását. Ezért a biztonság gondozásáról nem szabad lemondani.

Érdekes és logikus a véleménye a terrorizmusról. Erről feltétlenül szót kellett ejtenie, ha a fejezet címében szerepel a kétségbeesés szó. Szerinte helytelenül kezeljük a terrorizmust, és mi, emberek és a média csinál ebből az ügyből kétségbeejtő tragédiát. Ha a történelmet nézzük, levonhatjuk a következtetést, hogy a terrorizmus célja a félelemkeltés, a bizonytalanság növelése, elérni azt, hogy az emberek komfortérzése csökkenjen. Csak azok használják ezt a módszert, akiknek se (fizikai és szellemi) erejük, se pénzük nincs más fajta hatás érvényesítésére. Valóban, ha egy gyilkosságról a rádió azt mondja, hogy nem terrorcselekedet

volt, akkor megnyugszunk, annak ellenére, hogy végül is meghalt egy ember gyilkosság következtében. Ha terrorcselekedetnek minősítik, akkor kijelentjük, hogy a környékére sem fogunk utazni. Ha már egy esetet tudunk, félünk, aggódunk és hat az életünkre – ez volt a cél.

Harari javaslata, hogy növeljük az ellenőrzést, és ezzel egy időben csökkentjük a terrorizmus eseteinek kiszínezett közlését, a pszichológiai ráhatást egyszerűen mellőzzük. Ha ezt nem tesszük, akkor néhány ember jelentősen árthat a világkereskedelemnek és a világban kialakult információs hálózat működésének.

Károsnak ítéli a szerző, hogy Isten nevét a politikában és sok más helyen is a problémák elodázására használják, vagy olyan értelemben, hogy a megoldást tőle remélik, vagy őt mondják ki bírónak és esetleg oknak. Isten nevének alaptalan használata nem csak azzal a tanítással áll szemben, amely szerint „Isten nevét hiába ne vedd fel”, hanem világosan kell látni, hogy a tapasztalatot és az igazolást, amelyek az együttműködés alapjait jelentik, árttereli a hit területére és a feleslegességüket hirdeti. Persze a szekularizmussal szemben is van elvárás, mégpedig az, hogy képviselje az igazságot. Minden nézetnek lehetnek árnyoldalai, erre számítani kell, hiszen az elmélet és a gyakorlat különböznek. Nem kutathatjuk az igazságot a gondolkodás, a vizsgálódás és a kísérletezés szabadsága nélkül.

A negyedik rész röviden az **Igazság** címet viseli és a következő alfejezetekből áll: Tudatlanság, Igazság, Post-truth, Sci-fi. A részhez illesztett mottó: „Aki áttekinthetetlenül zavarosnak érzi a világ helyzetét, az jó nyomon jár. A globális folyamatok túlságosan bonyolulttá váltak ahhoz, hogy egyetlen ember érthesse őket. De akkor hogyan tudhatjuk meg az igazságot a világról, és kerülhetjük el, hogy a propaganda és a félretájékoztatás áldozatává váljunk?” (191. o.) Harari szerint a liberalizmus hozzászoktatta az embereket a racionalitás eredményességéhez, és ezen keresztül ahhoz is, hogy az igazság a racionalitás segítségével érhető el. Elhisszük, hogy a piacon racionálisan döntünk, ezért a folyamatok érthetőek és érvényesek, vagy úgy véljük, hogy a szavazások során racionálisan döntünk, pedig már a pszichológia és a legkülönbözőbb tudományok igazolták, hogy a választások, szavazások érzelmi alapon történnek. Elhisszük, hogy az oktatás szabadgondolkodásra nevel, holott tudjuk, hogy mennyire befolyásolható és befolyásolt a gyermek és a felnőtt hallgató is. Behálózza a gondolkodásunkat egy hamis illúzió a biztos tudásról, és ez nagyon káros, mert eltakarjuk saját magunk elől az igazság megjelenésének lehetőségét. Sajnos a vezetők esetében is ez a hamis tudat érvényesül, mert ehhez való hozzáférést teszik számukra lehetővé az informátoraik. Az igazság helyett a hatalom imádata, a hatalom túlbecsülése veszi őket körül. Azon pedig nem kell csodálkoznunk, hogy ezt a kerítést, amit mások építettek, ők egyedül nem tudják áttörni.

Nemcsak a tudással kapcsolatban alakult ki hamis illúzió, hanem az egyénnel kapcsolatban is. Úgy véljük, hogy vannak egyének, akik a biztos tudás hordozói, rájuk hallgatunk, mert az roppant kényelmes. Nem vesszük figyelembe, hogy az egyén nem is lehet az igazság kizárólagos letéteményese, mert ez az információkkal átszőtt világ áttekinthetetlen egy ember számára, inkább a csoport tudatnak van jelentősége. Az igazság nem tiszteletet követel, hanem világos ismeretét, elemzését az ok-okozati kapcsolatoknak.

Egy példával világítja meg a szerző a mostani problémák bonyolultságát. Az őskorban, ha valaki lopott a többiektől, akkor az egyértelmű helyzet volt. Már nem lehet ilyen egyszerűen válaszolni arra a kérdésre, hogy ha egy vegyipari vállalat szennyezi a környezetet, akkor én, akinek részvénye van itt, bűnös vagyok-e?

A Post-truth alfejezetben nagyon kellemetlen dolgokat vág a szerző az emberiség fejéhez, azt állítja, hogy az emberiség egy post-truth faj, mindig és rendszeresen hazudunk egymásnak és magunknak is. A valóság és annak illúziója közötti határ elmosása azért helytelen, mert megnehezíti a reális döntéseket. Nem beszélve arról, hogy az egymásra rakódó hazugságok felfejtése sok meglepetést eredményezhet, különösen nehéz helyzeteket okozhat sok embernek, egész társadalmaknak és a jövőben élőknek is. A jövő társadalmának elképzelése a divatos sci-fi sajátossága. Tudnunk kell, hogy ezek elképzelések és nem tudósítások az elkövetkező társadalmakból. Éppen azért, mert a sci-fi képet ad a jövőről, ami segít az embereknek elképzelni a még nem létezőt, nagy felelősség hárul a sci-fi írókra.

Az ötödik rész címe: **Rugalmasság**. Alfejezetei: Oktatás, Értelem, Meditáció. A mottó: „Hogyan élünk a zavarodottság korában, amikor a régi történetek összeomlottak, és nem alakult ki új, hogy átvegye a helyüket?” (225.o.) Az egyetlen állandó a változás. Fogalmunk sincs, hogy hogyan fogunk élni 2050-ben, így fogalmunk sincs, hogy mire készítsük fel a gyermekeinket. Olyan helyzetekkel kell majd szembenézni, amilyenekkel eddig soha senkinek sem kellett. Komoly mentális rugalmasságra és erős érzelmi egyensúlyra lesz szükség. Képesnek kell lenni elengedni azt, amit ismerünk, amiért megdolgoztunk, ami fontos volt, és meg kell tanulni otthonosan érezni magunkat az ismeretlenben. Kire vagy mire támaszkodhat az ember? Csak magára, vallja szerző. A legfontosabb, hogy megismerjük önmagunkat, mert akkor elkerülhetjük, hogy mások irányítsanak, amire ma és a jövőben nagy esély lehet.

Sajnos a generációs ellentétek növekednek és ennek objektív oka van, és nem etikai. A felnőttek sok tapasztalattal rendelkeznek, és erre hivatkozva akarnak beleavatkozni az eseményekbe, de olyan gyorsan változott már eddig is a világ, a későbbiekben még nagyobb gyorsaságra

számíthatunk, hogy az előző korokból származó tapasztalatnak nincs értéke. Az önmegismerés a technikai fejlődés és az információs hálókön való eligazodás szempontjából is fontos. Ebben segíthet a meditáció, amely módszer az ember saját elméjének megfigyelésére.

Harari könyvének a jelentősége abban van, hogy erősen eltér az eddig szokások, divatos, sőt elfogadott probléma megközelítésektől. A szakértők eddig a világ egy objektívnek tekintett szeletének kutatására szánták magukat, egy probléma egyre mélyebb okozati feltárására törekedtek, és ennek alapján szándékoztak javaslatokat tenni arra vonatkozóan, hogy hogyan viselkedjünk a világban, hogy a következő generációk is megfelelő körülmények között élhessenek. Mi, olvasók akkor örülünk egy műnek, ha elolvasva megnyugodhatunk, van megoldás. Csak a tanácsnak megfelelően kell élnünk, és akkor nem lesz nagy baj. Pontosan erről a hamis tudásról szól Harari könyvének egy része. Hitegetjük magunkat, és hitegetnek minket. A problémák külön-külön nem oldhatók meg. A rendszer olyan bonyolult, hogy abból kiszakítva egy szeletet az eredményes működés nem garantált, sőt egyszerűen lehetetlen.

Harari szerint a folyamatok a világban nem csupán objektívek, hanem nagyon is szubjektívek, és mivel egyedül mi vagyunk olyanok, akiknek érzelmeik vannak, ezért a mi irracionalitásunktól, érzelmeinktől, vágyainktól függ a jövő. A jövőkutatók ezt régen felismerték és próbálják hangoztatni, de a hamis tudás-centrikus tudományok ezt nem szeretnék tudomásul venni. Így fogalmazhatjuk meg a helyzetet: a jövő nem a technikai fejlődéstől, nem az információ robbanástól és nem a biotechnológiai forradalomtól függ, hanem az emberiség erkölcsi értékeitől, etikai szereplésétől, etikai tudatosságától.

Yuval Noah Harari: 21 lecke a 21. századra. Animus, 2018